

**REKOMENDACJE ZYGMUNTA III WAZY
W SPRAWIE KARDYNALATU
GIOVANNIEGO BATTISTY LANCELLOTTIEGO
NUNCJUSZA APOSTOLSKIEGO W POLSCE (1622–1627)**

Wstęp

Na początku XVII w. obok wysiłków na rzecz wcielenia reformy trydenckiej i tak świetlanych wzorów biskupiego posługiwania jakim był św. Karol Boromeusz, za pontyfikatu papieża Urbana VIII (1623–1644), przedstawiciela rzymskiej gałęzi bogatej rodziny kupieckiej Barberinich rodem z Florencji, spotykamy się z dalszym rozwojem nepotyzmu, który osiąga swoje apogeum. Ponadto celem karier wysoko postawionych prałatów nadal pozostawał kardynalat (to właśnie od pontyfikatu Urbana VIII związane z nim tytuł *Eminencja*), a nominacja na nuncjusza apostolskiego była tylko jednym z ostatnich stopni wiodących na szczyt. Co więcej, jeszcze do połowy XVIII w. społeczne znaczenie kardynałów w Państwie Kościelnym było ogromne¹.

Przedmiotem długotrwałych starań Zygmunta III Wazy na polu promocji kościelnych był również Giovanni Battista Lancellotti zob. fot. na s. 173 (*1575 †1655). Wywodził się on z rzymskiego patrycjatu (zob. tab. na s. 174), a po studiach prawniczych w Perugii rozpoczął karierę w urzędach Kurii Rzymskiej. Po osiągnięciu godności prałata i referendarza obu Sygnatur, przez dziesięć lat pełnił wysokiej rangi funkcje administracyjno-dyplomatyczne w sześciu prowincjach Państwa Kościelnego (zob. mapa na s. 176), aby wreszcie przez siedem lat być biskupem ordynariuszem diece-

¹ Zob. K. Ganzer, *Der ekklesiologische Standort des Kardinalskollegiums in seinem Wandel-Aufstieg und Niedergang einer kirchlichen Institution*, „Römische-Quartalschrift f. Archiv u. Kirchen Geschichte” (dalej cyt. RQAKG) 88:1993 s. 114–133.

zji Nola (mapa na s. 177; fot. na s. 175), a następnie pełnić misję dyplomatyczną nuncjusza apostolskiego na dworze Zygmunta III Wazy w Warszawie (zob. mapa na s. 183; ryc. na s. 184). Co więcej, służbę tę pełnił starannie i z dużym poświęceniem (zob. tab. na s. 185). Między innymi był pierwszym z nuncjuszów europejskich, który zrealizował polecenia Kongregacji Propagandy Wiary w sprawie opublikowania jej bulli erekcyjnej i przeprowadzenia wizytacji kolegów papieskich. Już na początku swej pięcioletniej służby jako nuncjusz w Warszawie kilkakrotnie otrzymał na piśmie wyrazy podziękowania i uznania za staranne pełnienie swej misji nie tylko ze strony kardynała sekretarza Stanu Francesco Barberiniego, ale również króla Zygmunta III, który swoją opinię przedłożył kardynałowi protektorowi Polski w Watykanie. Ponadto w dniu 17 sierpnia 1624 r. Giovanni Battista Lancellotti otrzymał niespotykane dotąd uprawnienia. Dotyczyły one możliwości sądenia i więzienia wszystkich biskupów i arcybiskupów, którzy uczestniczyliby w konspiracji tak przeciwko królowi Zygmuntowi III jak i członkom rodziny królewskiej².

To właśnie w Polsce otworzyła się przed Lancellottim możliwość dalszej promocji w postaci godności kardynała. Niestety, ta niezwykle intensywna i dynamiczna protekcja ze strony króla Zygmunta III, która trwała osiem lat (każdego roku wysyłał on do kardynała protektora dwa lub trzy listy rekomendacyjne), od początku była dla papieża Urbana VIII i jego najbliższych współpracowników w Kurii Rzymskiej sprawą drażliwą i poniekąd drama-

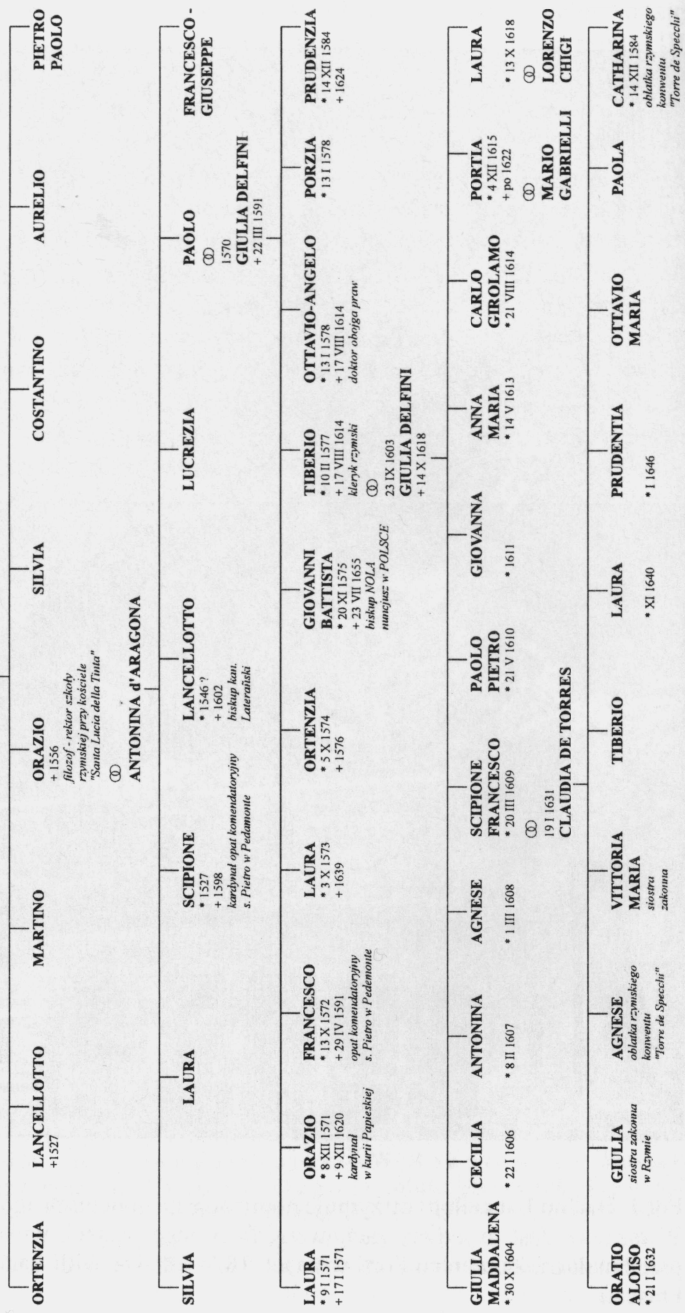
² Zob. T. Fitych, *Acta Nuntiaturae Poloniae*, t. 22 vol. 1 (złożono do druku); dokumenty opublikowane w tym tomie dalej cytuję jako — N. lub — Aneks A, B i C; N. 286 w formie minuty: Rzym, Archivio Vaticano (dalej cyt. AV), Segreteria dei brevi (dalej cyt. Sec. brev.) kodeks 939 f. 59 rv; nota w AV Fondo Garampi (dalej cyt. F. Garampi) kodeks 122, fascykuł R, bez paginacji: *Urbano VIII con suo breve dei 17 Agosto 1624, die facultà a mons. Giovanni Battista Lancellotti vescovo di Nola nunzio apostolico in Polonia di processare e carcerare tutti quegli ecclesiastici, vescovi e arcivescovi, che si trovasse aver avuta parte nella cospirazione; ivi scopertasi contro il re Sigismundo e tutta la reale sua famiglia e di procedere fino alla sentenza definitiva esclusive*, wyd.: *Bullarium Romanum*, t. 13, Graz 1964 p. 198–199. W pewnym sensie historyczny kontekst tego problemu przybliży opracowanie — *Spisek orleański w latach 1626–1628*, opr. U. Augustyniak i W. Sokołowski, Warszawa 1990 oraz pryzczynek W. Czaplńskiego — *Walka pierwszych Wazów polskich ze stanami*, „Acta Univerisitatis Wratislaviensis” n. 504, Historia 34, Wrocław 1981 s. 7–30. Zob. także T. Fitych, *Fakultates nuncjusza Giovanniego Battisty Lancellottiego umożliwiające więzienie biskupów* (artykuł przygotowany do druku).

Fot. 1. Biskup Lancellotti otrzymuje nominacje na nuncjusza apostolskiego w Warszawie. Jest to jedyny zachowany fresk jego postaci, wykonany został przez malarza Domenico Forti w latach 1873–1884 w willi Lancellottich we Frascati.

Tabela nr 1 Rzymska gałąź rodziny Lancellotti w XVI i XVII wieku

FEDERICO
w 1442 r. przybywa z Sycylii i osiada w Rzymie
SCIPIONE Ⓞ HIPOLITA CASALI

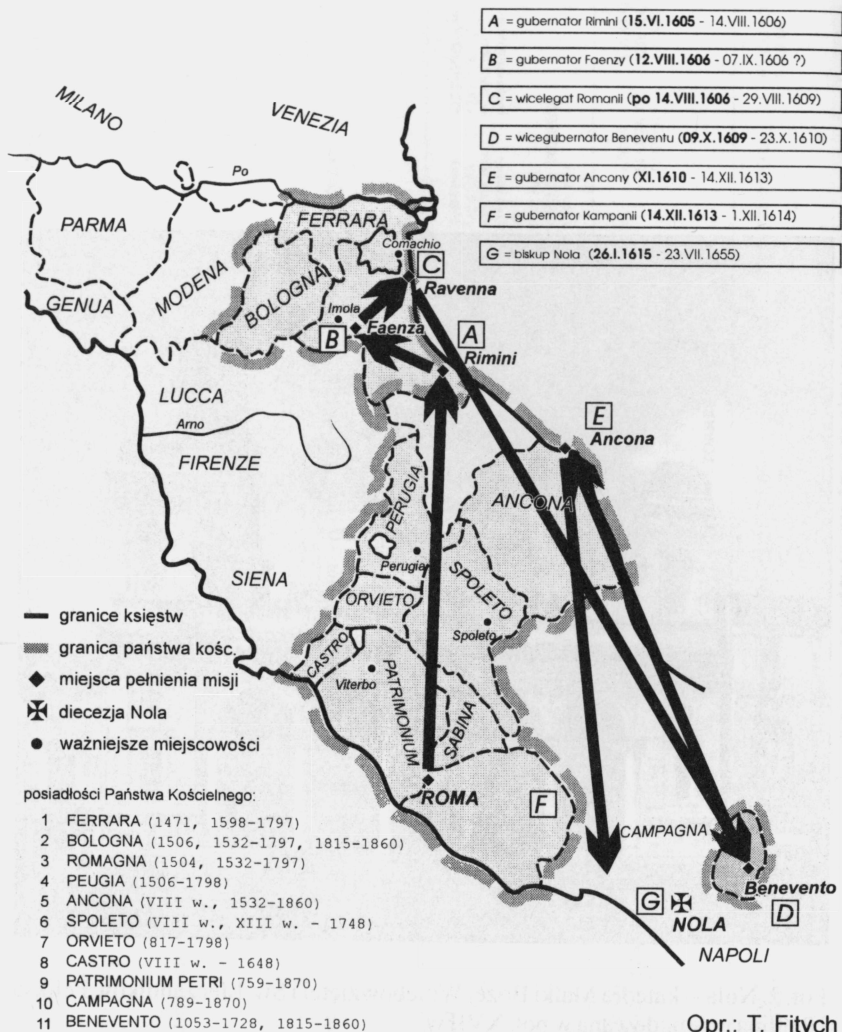

Wykonał: T. Fitych, na podstawie źródeł odnalezionych w archiwum rodziny Lancellottich w Lauro k. Neapolu

Fot. 2. Nola – katedra Matki Bożej Wniebowziętej i Św. Męczenników Feliksa i Paulina przebudowana w poł. XVII w.

Mapa nr 1
10-letnia kariera dyplomatyczna G. B. LANCELLOTTIEGO
w Państwie Kościelnym 1605-1615

Opr.: T. Fitych

Mapa nr 2
Przybliżone granice Diecezji Nola w wieku XVII

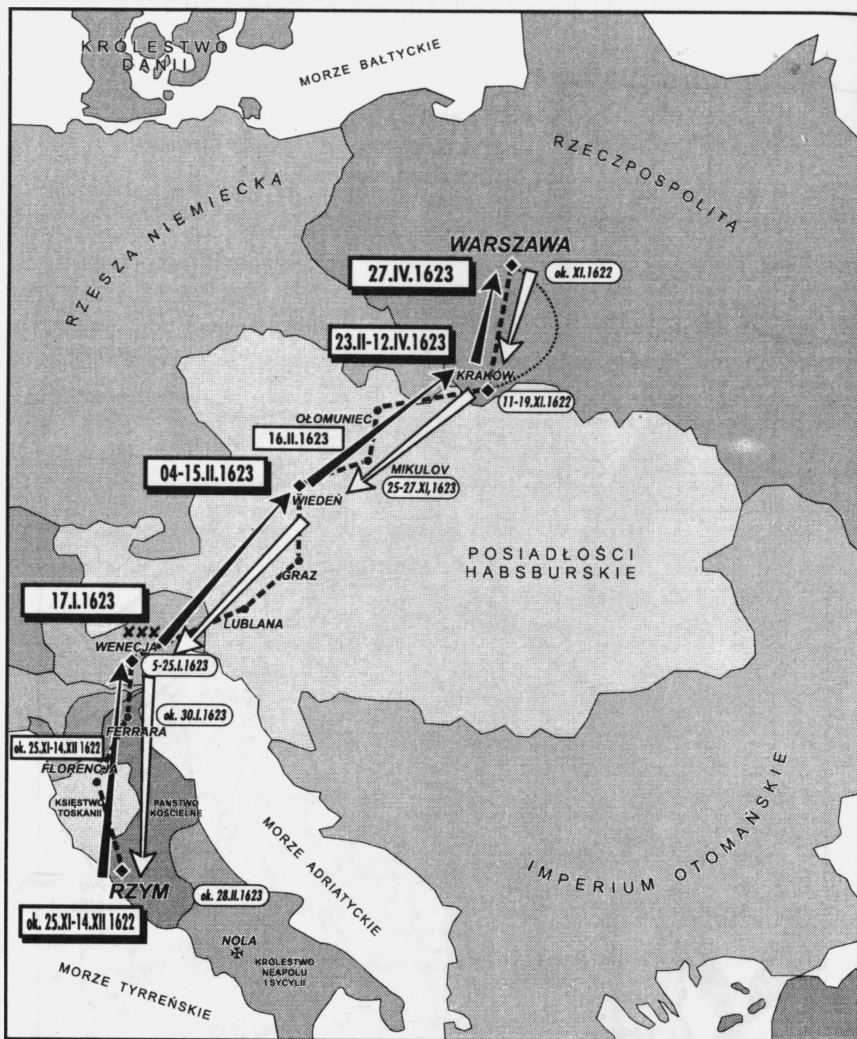

Odtworzono na podstawie stanu z 1492 r. opisanego przez Ambrogio Leone, dz. cyt. lib. I, cap. X, a znowelizowano w oparciu o dane zaczerpnięte z XVII relacji biskupich „ad limina”.

Opr.: T. Fitych

Mapa nr 3

Wymiana nuncjusza apostolskiego w Warszawie w okresie XI 1622 - 27 IV 1623

- ➔ trasa podróży G. B. Lancellottiego z Rzymu do Warszawy
- ➔ trasa podróży card. Cosimo de Torresa z Warszawy do Rzymu
- ◆ główne etapy podróży
- ▭ terminy postoju G. B. Lancellottiego
- terminy postoju card. Cosimo de Torresa
- xxx miejsce prawdopodobnego spotkania obu nuncjuszy
- szlak lądowy szlak wodny (na Wiśle)

ODLEGŁOŚCI:
 Rzym - Florencja = ok. 350 km
 Rzym - Wenecja = ok. 700 km
 Rzym - Wiedeń = ok. 1250 km
 Rzym - Warszawa = ok. 2000 km

Opr.: T. Fitych

Załącznik A do mapy nr 3

Szlak podróży nuncjuszów w drugiej połowie XVII w. z Rzymu do Warszawy

- Rzym** — [via Terni, Foligno Loreto, Ancona, Fano, Rimini, Faenza, Imola, Bologna, Modena, Mantova, Verona,]
- Trydent** — [via Bronzuolo, Bressanone, Ispruch, Rotemberg, Wasseburg, Praunen, Passau, Linz, Aspach]
- Wiedeń** — [via Wolcherstorf, zamek Wilferstorf, Mikulow (Nihlsburg), Ausfuitz, Kraslitz, Ołomuniec (Olmütz), Ghiba, Cruizendorf, Oświęcim, Lischa]
- Kraków** a) [Wisłą: Psimenkow, Slupitz Maggiore, Viesch, Sandomierz, Zawichost, Kazimierz, Stemzice]
 b) [zimą: Michałowice, Wodzistaw, Jędrzejów, Radoszyce, Drzewica, Nowe Miasto, Mogielnica, Tarczyn, Raszyn]
 c) [zimą i latem: Skąta, Jangrod, Włodowice, Żarki, Częstochowa, Kruszyna, Radomsko, Kamienińsk, Piotrków Tryb., Wolbórz, Lubochnia, Rawa Maz., Przewodowice, Mszczonów, Nadarzyn, Falenty, Raszyn, Radzymiń]

Warszawa

Trasa Podróży Card. Cosmy de Torresa z Warszawy do Rzymu (pocz. XI 1622 — k. II 1623)

- 13 V 1622 mianowany 5 IX 1622 kreowany kardynałem
- 1622 ok. XI z Warszawy podróżuje do Rzymu
[*via Tarczyn, Mogielnica, Nowe Miasto, Drzewica, Radoszyce, Jędrzejów, Wodzisław, Michałowice*]
- 11–19 XI^a Kraków
[*via Lipowiec (pałac biskupa krak.), Zator, Pszczyna, Oświęcim, Ostrava, Příbor, Hranice, Lipník n. Bečvou*]^b
- 25–27 X^c Ołomuniec
[*via Prostějov, Wyszków, Sławków k/Brna, Kyjov, Pohorelice, Mikulov, zamek Wilfersdorf, Wolchersdorf, Wiedeń, Wiedeń–Nowe Miasto, Mürrzuschlag Bruck n. rz. Mur, Graz, Maribor, Lubljana, Goryzja, Canagliano, Treviso*]
- 1623 ok. 5–25 I 1623^d Wenecja (tutaj mógł spotkać się z Mons. G. B. Lancelottim w czasie 20 dniowego postoju)
- ok. 30 I 1623^e Ferrara [*via Bologna, Firenze, Orvieto*]
- 1623 ok. 28 II 1623 Rzym–Watykan

^a Zob. BV Barb.Lat 6582 f. 3r.

^b Hipotetyczna trasa podróży nuncjusza zrekonstruowana w oparciu o źródła i szlak poczty polskiej z 1 poł. XVII w.

^c Zob. BV Barb.Lat. 6582 f. 27rv.

^d Zob. BV Barb.Lat. 6221 f. 77v.

^e Zob. BV Barb.Lat. 6221 f. 77v.

Trasa podróży nuncjusza G. B. Lancellottiego z Rzymu do Warszawy (pocz. XII 1622 — 27 IV 1623)

- 1622 ok. XI z Nola k/Neapolu podróżuje do Rzymu
[*via: Caserta, Cassino, Frossinone*]^a
- przed 25 XI 1622^b mianowany nuncjuszem apostolskim
po 14 grudnia 1622 z Rzymu *via* Wenecja, Wiedeń, Mikulov, Ołomuniec do Warszawy [*via: Viterbo, Orvieto, Perugia, Arezzo*]^c
- 1623 30 XII — 1 I 1623^d Florencja
[*via Bologna, Modena, Mantova, Werona, Padova i Wenecja*]^e
- 17 I 1623^f Wenecja
(*tutaj mógł spotkać się z Kard. C. de Torresem w czasie jego 20 dniowego postoju*)
[*szlakiem poczty polskiej: Treviso, Canagliano, Goryzja, Lubljana, Maribor, Graz, Bruck n. rz. Mur, Mürrzuschlag, Wiedeń–Nowe Miasto, Wiedeń*]^g
- 04–15 II 1623^h Wiedeń
[*via Wolchersdorf, zamek Wilfersdorf*]
- 16 II 1623ⁱ Mikulow (Nikolsburg) na Płd. Moraw

^a Szlak hipotetyczny.

^b Or.: AV Arm.45, ms. 20 f.151r.

^c Szlak hipotetyczny.

^d Or.: BV Barb.Lat. 6583 f. 1r–v. Listy rekomendacyjne świadczą o planowanym dotarciu nuncjusza do: Florencji w dniu 25 XI 1622 — (zob. Reg.: AV Arm. XLV, 20 f. 151v–154v); a 26 XI 1622 do Modeny i Mantui — (zob. Reg.: AV Arm. XLV, 20 f. 156v–157v).

^e Na trasę podróży wiodącą przez te księstwa wskazuje zbiór listów rekomendacyjnych wystawionych na Watykanie z datą 26 XI–10 XII 1622, a stanowiących jego wyposażenie dyplomatyczne. Zob. Reg.: AV Arm. XLV, 20 f.2.

^f Zob. NB40 — Or. BV Barb.Lat. 6582 f. 82r — wyjechał z Wenecji. Podróż do Wenecji wydłużyła się z powodu szerzącej się zarazy, która przez 20 dni blokowała także podróż kard. C de Torresa (zob. Reg.: BV Barb.Lat 6582 f. 3r).

^g Hipotetyczna trasa podróży nuncjusza zrekonstruowana w oparciu o źródła n.t. podróży m.in. nuncjusza Cosimo de Torresa z jego podróży do Warszawy w roku 1630 oraz szlak poczty polskiej z 1 poł. XVII w.

^h Or.: BV Barb.Lat. 6583 f. 2r; Reg.: Lauro, AL., Registro f.4r; Or.: BV Barb.Lat. 6583 f. 9r.

ⁱ Or.: BV, Barb.Lat. 6583 f. 3r; Reg.: Lauro, AL., Registro f.4rv.

[via Pohořelice, Kyjov, Stawków k/Brna, Wyszków, Pro-
stějov, Ołomuniec (rezyd. abpa Morawy), Lipník n.
Bečvou, Hranice, Příbor Ostrava, Pszczyna, Oświęcim,
Zator, Lipowiec (pałac biskupa krak.), Tyniec — (opac-
two OSB), Kraków] ^j

23 II 1623 ^k Tyniec k/Krakowa

26 II 1623 ^l — 12 IV 1623 [†] Kraków

[po 15 IV rz. Wisłą: Niepołomice (zamek Lubomirskich),
Świniary, Opatowiec, Słupiec, Zaduszniki, Baranów San-
domierski, Sandomierz (dom jezuitów), Zawichost (w po-
bliżu pałac Czartoryskich), Nowe i Słupia Nadbrzeżna,
Kolczyn, Kępa Gostecka, Janowiec miasto i pałac Lu-
bomirskich, (w pobliżu Oblasy zamek Firlejów), Kazi-
mierz, Puławy, Stężyca (klasztor OFMConv), Piotrkowi-
ce, Tarnów k/Łaskarzewa, Mniszew, Warszawa] ^m

1623–25 27 IV 1623 Warszawa

Odległości:

Rzym–Florencja = ok. 350 km

Rzym–Wenecja = ok. 700 km

Rzym–Wiedeń = ok. 1250 km

Rzym–Warszawa = 2000 km ⁿ

^j Hipotetyczna trasa podróży nuncjusza zrekonstruowana w oparciu o źródła
i szlak poczty polskiej z 1 poł. XVII w.

^k Or.: Lauro AL, Arm. B 3a, fasc. R, 2, f. 3r–4r.

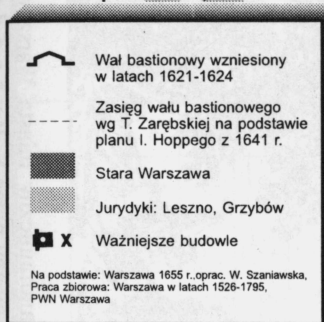
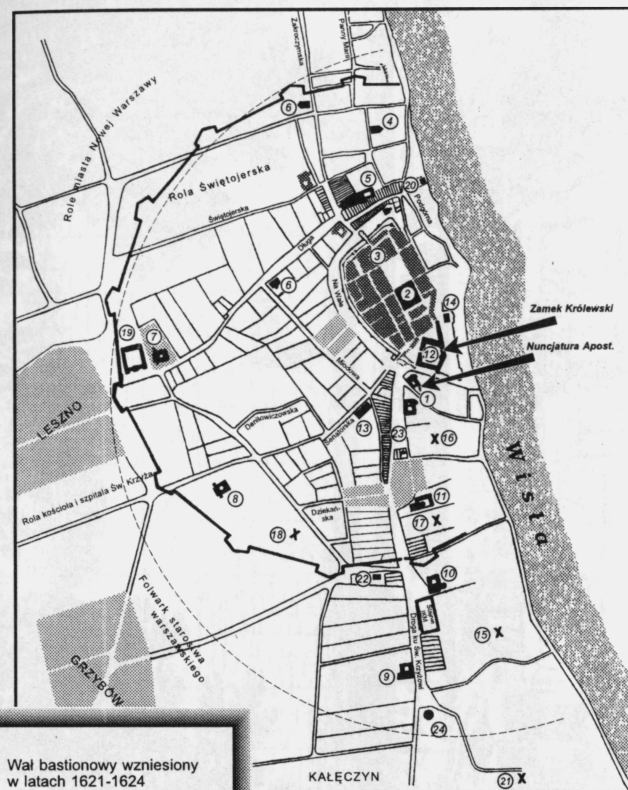
^l Or.: BV Barb.Lat. 6583 f. 9r; Reg.: Lauro, AL Registro f.4v.

[†] Or.: BV Barb.Lat. 6583 f. 21r.

^m Postoje i noclegi proponowane nuncjuszom podróżującym drogą wodną do
Warszawy. Zob. G. Marescotti, *Vademecum pro Nuntiiis*, s.100–101.

ⁿ Or.: BV Barb. Lat. 6583 f. 22 r; Barb.Lat. 6582 f. 105r (przybył w czwar-
tek rano).

Mapa nr 4
Lokalizacja warszawskiej nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego

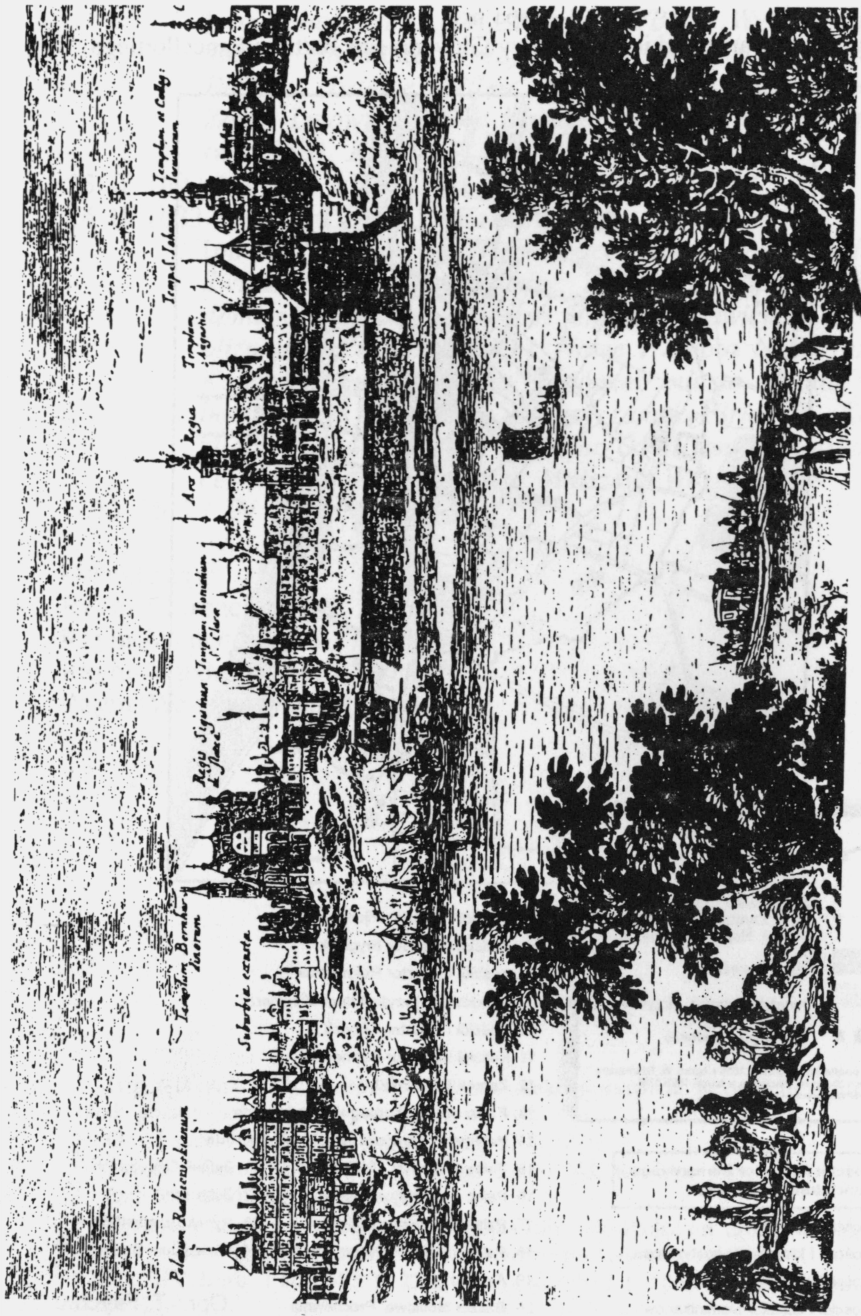

1. Kościół i klasztor Bernardynów
Nuncjatura Apostolska

2. Kościół Jezuitów
3. Kościół i klasztor Augustynianów
4. Kościół św. Benona
5. Kościół i klasztor Dominikanów

6. Kościół i klasztor Pijarów
7. Kościół i klasztor Brygidek
8. Kościół i klasztor Reformatorów
9. Kościół Św. Krzyża i dom Misjonarzy
10. Kościół i klasztor Wizytek
11. Kościół i klasztor Karmelitów
12. Zamek Królewski
13. Pałac arcybiskupa gnieźnieńskiego
14. Pałacyk królewicza Karola Ferdynanda
15. Pałac Królewski - Villa Regia
16. Pałac A. Kazanowskiego
17. Pałac S. Koniepcowskiego
18. Pałac J. Ossolińskiego
19. Arsenal
20. Baszta Mostowa, Prochownia
21. Zamek Ostrogskich
22. Żupa solna
23. Rynek Przedmiejski
24. Mauzoleum Szujskich

Opr.: T. Fitych

Ryc. 1. Widok panoramiczny miasta Warszawy (Miedzioryt - wg E. J. Dahlberga z 1655 r. wykonany przez A. Pavell'e'a, opublikowany przez S. Puffendorfa, *De rebus a Carolo Gustavo Sueciae Rege gestis...*, Noribergae 1696; Tegoż, *Histoire du regne de Charles Gustave...*, Noribergae 1697, ryc. 13).

Tabela nr 2. Intensywność i szybkość wysyłki korespondencji przez Kurię Rzymską i G. B. Lancellottiego

	1623				1624				1625				1626				1627		
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	
S. Stanu	8	12	2	25	28	22	22	21	22	25	21	17	15	20	18	18	21	18	335
Kongr. PW	3	4	1	-	2	3	5	6	4	6	9	3	3	12	13	6	6	4	90
G.B. Lanc	9	21	23	28	21	31	25	19	39	22	17	21	34	19	23	21	16	17	406
Poczta*	38	36	44	50	66	42	41	46	49	46	-	53	46	37	-	-	-	-	46
Poczta**	24/	23/	29/	21/	21/	24/	34/	29/	44/	30/	-	37/	42/	30/	-	-	-	-	21/
	78	44	84	81	120	89	48	60	50	94		67	51	43					120
Pobył Lanc.																			

Poczta* - średni czas dostarczenia poczty na trasie Rzym-Warszawa. Średni czas dostarczenia poczty w okresie zimowym (I i IV kwartał) - 50 dni, letnim (II i III kwartał) - 41 dni.

Poczta** - najkrótszy i najdłuższy czas dostarczenia poczty w danym okresie

pobyt w Krakowie, 50 dni (23 II do 13 IV 1623)

pobyt w Bodzentynie, ok. 125 dni (po 25 VI do 28 XI 1625)

podróż do Gdańska i Torunia, ok. 78 dni (po 1 X do 18 XII 1626)

okres misji dyplomatycznej G. B. Lancellottiego w Warszawie

Tabela nr 3. Okres od nominacji do objęcia nuncjatury w Polsce

Lp	Dni	Nuncjusz	Data		Przybycie do
			Nominacji	Przybycia	
1	91	G. Lancellotti	25 XI 1622	24 II 1623	Tyniec k/K-wa
2	116	P. Vindoni	11 V 1652	4 IX 1652	Racibórz
3	121	A. Santacroce	23 II 1627	24 VI 1627	Warszawa
4	136	C. de Torres	21 V 1621	4 X 1621	Tyniec k/K-wa
5	161	H. Visconti	26 IV 1630	4 X 1630	Kraków
6	204	I. de Torres	27 I 1645	19 VIII 1645	Kraków
7	222	F. Diotallevi	26 IV 1614	4 XII 1614	Kraków
8	231	F. Simonetta	3 VI 1606	20 I 1607	Kraków
9	250	L. Ruini	2 V 1612	7 I 1613	Kraków
10	317	C. Rangoni	20 X 1598	2 IX 1599	Warszawa
11	404	M. Filonardi	20 I 1635	28 II 1636	Kraków

Opr.: T. Fitych

Tabela nr 4. Czas trwania misji nuncjusza w Polsce w latach 1598-1652

Lp	Dni	Nuncjusz	Data		%
			Nominacji	Odjazdu	
1	3178	M. Filonardi	20 I 1635	2 X 1643	100
2	3049	C. Rangoni	20 X 1598	6 II 1607	95,94
3	2808	I. de Torres	27 I 1645	4 X 1652	88,55
4	2721	F. Diotallevi	26 IV 1614	6 X 1621	85,61
5	2232	H. Visconti	26 IV 1630	4 VI 1636	70,23
6	2054	F. Simonetta	3 VI 1606	19 I 1612	64,63
7	1674	I. Lancellotti	25 XI 1622	25 VI 1627	52,85
8	1150	A. Santacroce	23 II 1627	17 IV 1630	36,18
9	946	L. Ruini	2 V 1612	3 XII 1614	29,76
10	537	C. de Torres	21 V 1621	19 XI 1622	16,89

Opr.: T. Fitych

tyczną. Poniżej zaprezentujemy pierwszą próbę interpretacji zgromadzonych faktów.

1 Kalendarium Giovanniego B. Lancellottiego (1575–1655)

- 1575** 20 XI 1575³ ur. w Rzymie jako szóste dziecko Paola i Giuli Delfini
- 1604** studia prawnicze na uniwersytecie w Perugi ukończone ok. 1604r.
- 1604–1605** pracuje na Watykanie jako abrewiator apostolski⁴ i referendariusz obydwu sygnatur⁵
- 1605** przed 15 VI kanonik bazyliki św. Piotra na Watykanie⁶ od 15 VI 1605 gubernator Rimini⁷
- 1606** od 12 VIII 1606 gubernator Faenzy⁸ od 7 XI 1606 wicelegat Romanii z siedzibą w Rawennie⁹
- 1609–1610** od 9 X 1609 do 23 X 1610 wicegubernator Beneventu¹⁰
- 1610–1613** od X 1610 do 14 XII 1613 gubernator Ancony
- 1613–1614** od 15 XII 1613 do 1 XII 1614 gubernator Kampanii Rzymskiej
- 1615** 26 XI 1614¹¹ mianowany biskupem diecezji di Nola
15 I 1615 ingres i konsekracja na bpa Noli; przeprowadza wizytacje duszpasterskie całej diecezji

³ Lauro, Archivio Privato dei Lancellotti — (dalej cyt. APL), rps bez sygn. Notizie genealogiche 1570–1632 f. 1 r.

⁴ H. Biaudet, *Les nonciatures apostoliques permanentes jusqu'en 1648*, Helsinki 1910 s. 270.

⁵ Lauro, APL rps bez sygn. Pergamene fasc. 25 nr 11; B. Kattenbach, *Referendarii utriusque signaturae a Martino ad Clementem IX et prelati signaturae supplicationem a Martino V ad Leonem XIII*, Watykan 1931 p. 249; K. Eubel, R. Ritzler, P. Sefrin u. a. (bearb.), *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi sive Summorum Pontifium — S. R. E. Cardinalium ecelesiarum antistitium series e documentis tabularii praesertim vaticani collecta — digesta — edita*, (dalej cyt. HCat) t. 4:1592–1667, Padua 1967 p. 260.

⁶ Biblioteca Vaticana (dalej cyt. BV), Urbinates Latini (dalej cyt. Urb. Lat.) 1073 f. 327 r oraz Lauro, APL Elogium, bez sygn. f. 4 r.

⁷ BV Urb. Lat. 1073 f. 327 r i 349 r.

⁸ AV Sec. Brev. 410 f. 227 r i 228 v oraz BV Urb. Lat. 1074 f. 434 v.

⁹ AV Sec. Brev. 413 f. 130 r.

¹⁰ Lauro, APL Inventario 1728 f. 55 r i 1833 f. 3 v.

¹¹ Lauro, APL Pergamene, fasc. 25, bez pag.

- 1615–1620** intensywnie rozbudowuje seminaria duchowne i rozwija życie zakonne
- 1622** przed 25 XI 1622¹² mianowany nuncjuszem apostolskim listopad/grudzień 1622 — rozpoczyna podróż z Rzymu do Polski
- 1623** 1 I 1623¹³ Florencja (Modena, Mantova)
17 I 1623¹⁴ Wenecja
10 II 1623¹⁵ Wiedeń
16 II 1623¹⁶ Mikulow na Morawach
23 II 1623¹⁷ przybywa do Polski (Tyniec)
2 III 1623¹⁸ –12 IV 1623¹⁹ Kraków
- 1623–1625** 28 IV 1623²⁰ — 25 VI 1625²¹ Warszawa
11 VII 1625²² — 31 X 1625²³ Bodzentyn k. Kielc
2 XI 1625²⁴ Warszawa
6 XI 1625²⁵ — 17 XI 1625²⁶ Bodzentyn k. Kielc
- 1625–1626** 28 XI 1625²⁷ — 1 X 1626²⁸ Warszawa

¹² Oryginał (dalej cyt. Or.): AV Armadio (dalej cyt. Arm.) 45, 20 f. 151 r.

¹³ Or.: BV Barberini Latini (dalej cyt. Barb. Lat.) 6583 f. 1 r–v. Listy rekomendacyjne świadczą o planowanym dotarciu nuncjusza do: Florencji w dniu 25 XI 1622 (zob. Reg.: AV Arm. XLV, 20 f. 151 v–154 v); a 26 XI 1622 do Modeny i Mantui (zob. Reg.: AV Arm. XLV, 20 f. 156 v–157 v).

¹⁴ Or. BV Barb. Lat. 6582 f. 82 r — wyjechał z Wenecji. Podróż do Wenecji przedłużyła się z powodu zarazy, która przez 20 dni blokowała także podróż kard. C. de Torresa (zob. Reg.: BV Barb. Lat. 6582 f. 3 r).

¹⁵ Or.: BV Barb. Lat. 6583 f. 2 r; Lauro, APL Registro di lettere de Negotij più principali di Gio. Battista Lancellotti Vescovo di Nola, e Nuntio Apostolico in Polonia concernente a detta Nuntiatura nell'anno 1623 per tutto l'anno 1627. Alli Signori Cardinali Lodovisio e Barberini all' hora nepoti di Gregorio XV et Urbano VIII (dalej cyt. Registro) f. 4 r.

¹⁶ Or.: BV Barb. Lat. 6583 f. 3 r; Lauro, APL Registro f. 4 rv.

¹⁷ Or.: Lauro, APL Armadio (dalej cyt. Arm.) B 3 a, fasc. R 2 f. 3 r–4 r.

¹⁸ Or.: BV Barb. Lat. 6583 f. 9 r; Lauro, APL Registro f. 4 v.

¹⁹ Or.: BV Barb. Lat. 6583 f. 21 r.

²⁰ Or.: BV Barb. Lat. 6583 f. 22 r; Barb. Lat. 6582 f. 105 r (przybył w czwartek rano).

²¹ Or.: AV Nunziatura di Polonia (dalej cyt. Nunz. Pol.) 38 k. 125 r.

²² Or.: AV Nunz. Pol. 38 148 r.

²³ Or.: AV Nunz. Pol. 38 k. 187 r–189 r.

²⁴ Or.: AV Nunz. Pol. 38 k. 190 r–v.

²⁵ Or.: AV Nunz. Pol. 38 k. 193 r–v.

²⁶ Or.: AV Nunz. Pol. 38 k. 198 r–v.

²⁷ Or.: AV Nunz. Pol. 38 k. 4 r–v.

²⁸ Or.: AV Nunz. Pol. 39 k. k. 144 r–145.

- 14 X 1626²⁹ — 20 X 1626³⁰ Gdańsk
 24 X 1626³¹ — 30 X 1626³² obóz króla nad rzeką
 Drwęcą
 9 XI 1626³³ — 2 XII 1626³⁴ Toruń — obrady
 sejmu zwyczajnego
1626–1627 18 XII 1626³⁵ — 25 VI 1627³⁶ Warszawa
1627 25 VI 1627³⁷ opuszcza Warszawę
1630–1631 przeprowadza synod w Diecezji Nola
1640–1653 powiększa uposażenie seminarium duchownego w Nola
1643–1655 upiększa wnętrze katedry w Nola
1645 przeprowadza wizytację swej diecezji
1655 23 VII 1655 umiera w Nola³⁸

2 Wysiłki Zygmunta III Wazy na rzecz promocji nuncjusów

Problem nieskutecznej kardynalskiej promocji nuncjusza Giovanniego Battisty Lancellottiego ze strony króla Zygmunta III Wazy pozostaje dotąd nie zbadany. Na pierwszy rzut oka wydaje się, że jest to klasyczny przykład konfliktu pomiędzy nepotystyczną mentalnością dyplomatów papieskich a postawą Zygmunta III jako katolickiego monarchy (przypominającą samodzielniego patriarchę), mającego świadomość wielu własnych zasług dla Kościoła Katolickiego³⁹ i stąd oczekującego swego rodzaju „docenienia” ze

²⁹ Or.: AV Nunz. Pol. 39 f. 150 r–151 v.

³⁰ Or.: AV Nunz. Pol. 39 f. 154 r.

³¹ Or.: AV Nunz. Pol. 39 k. 157 r–v–162.

³² Reg.: Org.: AV Nunz. Pol. 39 k. 164 r–166.

³³ Or.: AV Nunz. Pol. 39 k. 175 r–176 v.

³⁴ AV Nunz. Pol. 39 k. 172 r.

³⁵ Or.: AV Nunz. Pol. 39 k. 183 r–185 r oraz 186 r.

³⁶ AV Nunz. Pol. 41 k. 86 r–v.

³⁷ AV Nunz. Pol. 41 f. 86 r.

³⁸ Nola, Archiwum Diecezjalne (dalej cyt. NAD), Liber defunctorum I, II, III f. 2 v.

³⁹ Cenną charakterystykę psychologiczną oraz ocenę rządów Zygmunta III Wazy zawiera relacja nuncjusza Antonio Santacroce z roku 1630, która stanowiła instrukcję początkową dla O. Viscontiego. Zob. W. Biliński, *Acta Nuntiaturae Polonae* (dalej cyt. ANP) t. 24 vol. 1 s. 17–18; zob. także H. Wisner, *Zygmunt III Waza*, Wrocław 1991 s. 213–226. Natomiast przeciwko rozpowszechnionej i jednostronnej opinii o Zigmuncie III jako „królu jezuitów” i „papiście” oraz o jego zelotyzmie wystąpili m. in.: W. Czaplński, *Władca kontrower-*

strony papieży. Ponadto Zygmunt III zapewnił sobie decydujący wpływ na nominacje i kariery osób duchownych, uzasadniając to nadrzędnymi celami politycznymi⁴⁰. Nic dziwnego, że za jego rządów uzależnienie Kościoła jako instytucji od króla osiąga swoje apogeum.

W celu pełniejszego naświetlenia tego zagadnienia trzeba tu zauważyć, że od dłuższego czasu wielu nuncjuszy w dążeniu do kardynalatu zabiegało o poparcie monarchów, na dworze których byli akredytowani. W związku z powyższym papież Pius IV już w roku 1565 wydał bullę na temat kardynalatu, w której zakazywał tego rodzaju praktyk⁴¹. Mimo to Zygmunt III, występując do kard. a Cosimo de Torresa jako protektora Polski przy Watykanie, na rzecz promocji kardynalskiej nuncjusza Lancellottiego, nie uczynił tego po raz pierwszy. Kiedy mówimy o wysiłkach Zygmunta III, mających na celu promocję kardynalską dyplomaty papieskiego pełniącego misję w okresie jego rządów (1587–1632), to musimy wskazać cały szereg nuncjuszy. Byli wśród nich tacy włoscy biskupi, jak Cosimo de Torres i Antonio Santacroce⁴²; jednym z pierwszych był bp Claudio Rangoni (*1559 †1621), wywodzący się z nobilitowanej rodziny grafów zamieszkujących we włoskiej Modenie, który przez Klemensa VIII został wysłany do Polski. Misję nuncjusza pełnił on w Warszawie w latach 1598–1607⁴³.

syjny. Osoba Zygmunta III Wazy interesuje co najmniej trzy narody, „Polska” 1974 n. 2 (234), s. 22 i 34; J. Pietrzak, *Nuncjusz Cosmas de Torres w Polsce (1621–1622)*, „Słaski Kwartalnik Historyczny Sobótka” (dalej cyt. SKHS) 30:1975 s. 243–253 oraz J. Seredyka, *Sir Tomasz Roe o polityce wyznaniowej Zygmunta III*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa PN” ser. A n. 18 s. 41–44. Warto tu zauważyć, iż Roe wystawia krytyczną ocenę monarsze w zakresie polityki wyznaniowej, a za wzór stawia Zygmunta III i nie dostrzega w nim fanatycznego, a nawet zbyt gorliwego katolika. Ponadto informował króla Karola I, że Zygmunt III potrafił ze swym ulubieńcem Kaspresem Dönhoffem, wyznającym kalwinizm, śpiewać ewangelicznie nieszpory.

⁴⁰ Do takiego wniosku dochodzi K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996 s. 183–185.

⁴¹ Pius IV, *De cardinalatu* (4 V 1565), zob. *Bullarium Romanum*, t. 7 s. 369–371.

⁴² O jego promocję król zabiegał m. in. w swym liście z 20 IV 1627 r.

⁴³ Początkowo jego postacią zainteresowali się badacze rosyjscy (A. I. Turgenew), później tacy historycy jak P. Pierling i L. Pastor oraz współczesny W. Leitsch, autor cennej publikacji: *Die Bemühungen Zygmunts III. von Polen um die Kardinalswürde für Claudio Rangoni*, „Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs” 31:1978 s. 41–51.

Król Zygmunt III darzył Rangoniego wielkim szacunkiem i sympatią i dlatego już w roku 1606 rozpoczął, wraz ze swą małżonką Konstancją i pierwszą damą jej dworu Urszulą Meyerin, intensywną wymianę korespondencji z Kurią Rzymską, zabiegając w ten sposób o kardynalat dla Claudio Rangoniego. W realizację swego celu, która przybrała charakter „batalii” dyplomatycznej, zaangażował wiele autorytetów europejskich, w tym także cesarza Ferdynanda II. Piętnastoletnie bezowocne zabiegi Zygmunta III zostały praktycznie przerwane niedyspozycją i śmiercią samego papieża Pawła V w dniu 28 stycznia 1621 r.

a. Krąg respondentów Zygmunta III w kwestii kardynalatu dla Lancellottiego

Podobny, chociaż prowadzony na mniejszą skalę, ośmioletni „bój” o kardynalat dla Giovanniego Battisty Lancellottiego rozpoczął król już w roku 1623⁴⁴ (to znaczy w kilka miesięcy od przybycia nuncjusza do Warszawy — zob. mapa na s.), a zintensyfikował 12 czerwca 1627 r.,⁴⁵ a więc jeszcze przed definitywnym wyjazdem Lancellottiego z Polski w dniu 25 czerwca, już po zamianowaniu ok. 23 lutego jego następcy w osobie abpa Antonio Santacroce (H 1641). Dalsze etapy promocyjnych starań króla usiłujemy odsłonić na podstawie czterech typów dostępnych nam źródeł, a mianowicie: syntezy całej problematyki promocji kardynalskiej Lancellottiego, którą w roku 1630 w formie listu do nuncjusza Onorato Viscontiego przygotował kard. Francesco Barberini; udzielonej mu odpowiedzi zawartej w trzech listach Viscontiego z roku 1631⁴⁶; pierwszej próby systematyzacji tej kwestii, jaką w formie swego „Inde-

⁴⁴ Pomimo, iż na obecnym etapie badań nie potrafimy przedłożyć pełnej dokumentacji zainicjowanej przez Zygmunta III wymiany korespondencji, to jednak z syntezy sekretarza Stanu kard. F. Barberiniego czerpiemy przekaz o ośmioletnich staraniach króla o promocję G. B. Lancellottiego: Roma, 14 XII 1630 — „[...] vi è prima quello, dove Sua Maestà dice esser già corsi otto anni che continua in raccomandar il Vescovo di Nola [...]”, zob. Reg.: AV Nunz. Pol. 44 f. 15 r; list ten opublikował W. Biliński — ANP t. 24 s. 102–106. Potwierdza to list Zygmunta III adresowany w dniu 27 XI 1627 z Warszawy do kard. F. Barberiniego — BV Capponiani (dalej cyt. Capp.) 252 A f. 181 r, 182 v oraz registr „Il Re di Polonia nomina alla porpora Monsignor Lancellotti ed il Papa escluse”, Archivio di Stato (dalej cyt. AS), Archivio della famiglia Santacroce, vol 115.

⁴⁵ Zob. Reg.: AV Ep. ad Princ. an. IV p. 3; BV Barb. Lat 2197 f. 69 rv.

⁴⁶ Wymienioną korespondencję wydał W. Biliński w ANP t. 24 s. 102–106; 156–157; 190–195; 201–202; 245–246.

ksu” pozostawił Giuseppe Garampi († 1792)⁴⁷ oraz szeregu rozproszonych polskich archiwaliów odnalezionych na Watykanie⁴⁸ czy w innych archiwach⁴⁹.

Zasadnicza wymiana korespondencji dokonywała się pomiędzy Zygmuntem III a protektorem Polski kard. Cosimo de Torresem⁵⁰, który następnie informował o jej treści papieża. Kolejny dialog rozwinął się pomiędzy papieżem i królem⁵¹ oraz pomiędzy sekretarzem Stanu, nuncjuszem i królem⁵². Baza źródłowa, najlepiej

⁴⁷ Zob. AV Garampi Indeks 190, f. 279–281. Omawia on m. in. trzy listy z korespondencji nuncjusza C. de Torresa w kwestii starań Zygmunta III o kardynalat dla Rangoniego, z datą 5 II, 14 V i 31 VI 1622. Stwierdza on, że w końcu nuncjusz Cosimo de Torres załatwił u króla taką rekomendację dla siebie. Poświadcza to list Zygmunta III do papieża Grzegorza XV z dnia 13 V 1622 rekomendujący właśnie Mons. de Torresa (AV Ep. ad Princ. 45 an. I p. 260) oraz kolejny jego list, tym razem z podziękowaniem za kardynalat przyznany nuncjuszowi, z datą 3 XI 1622, zob. AV Garampi Indeks 190 f. 279.

⁴⁸ Zob. AV Nunz. Pol 2 fasc. 1 f. 252 v wzmianka o nie odnalezionym liście z okresu nuncjatury Santacroce z datą 17 III 1629 — Decifr. AV Nunz. Pol. 40; z kolei na f. 254 v wzmianka o kolejnym nie odnalezionym liście tejże nuncjatury z datą 19 XI 1629 — najprawdopodobniej w AV Nunz. Pol. 40, a wreszcie na f. 259 v wzmianka o kolejnych dwóch listach z 27 I 1629 i 1 II 1630, przechowywanych najprawdopodobniej w AV Nunz. Pol. (39?) 40.

⁴⁹ Dwa zachowane bez daty registry: „Il re di Polonia nomina alla porpora Mons. Lancellotti ed il Papa escluse” — AS Archivio della famiglia Santacroce vol. 115. Kolejna wzmianka dotyczy listu Zygmunta III pisanego do kard. Magalottiego w sprawie promocji kardynalskiej G. B. Lancellottiego (bez podania daty), a przechowywanego we Florencji — Biblioteca. Ginori filza 184 p. 41.

⁵⁰ Król wysłał z Warszawy do kard. C. de Torresa m. in. listy z datami: 20 X i 28 XI 1623; 12 I i 7 III 1624; 26 IV i 10 VIII 1626; 15 IV 1627, zob. BV Capp. 252 A f. 27 r–28 v; 31 r–32 v; 35 r–36 v; 41 r–42 v; 105 r–106 v; 117 r–118 v; 137 r–138 v; 20 IV 1627; 10 XII 1627; 1 VIII 1628; 28 XII 1629. Ponadto w liście z 26 IX 1623 król podkreślał dojrzałą i odpowiedzialną postawę oraz liczne cnoty bpa G. B. Lancellottiego, zob. BV Capp. 252 A f. 19 r–20 v. Z szeregu odpowiedzi kard. Torresa możemy m. in. wskazać na list wysłany z Rzymu z datą 1 IV 1628, zob. AV Ep. ad Princ. 42, f. 117 v.

⁵¹ Możemy mówić m. in. o listach króla do papieża z dnia 15 IV 1627 i 8 X 1629 oraz o odpowiedzi Urbana VIII udzielonej Zygmunтови III w dniu 12 VI 1627, zob. AV Ep. ad Princ. 41 f. 124 v–125 v; BV Barb. Lat. 2197 f. 69 rv.

⁵² Prawie bezpośrednio po zamknięciu nuncjatury G. B. Lancellottiego, pozostający w Polsce sekretarz tej nuncjatury Domenico Roncalli przesłał do kard. F. Barberiniego dwa listy: 24 X 1628 i 28 X 1628. Sekretarz Stanu kard. F. Barberini dwukrotnie pisał do nuncjusza w sprawie promocji G. B. Lancellottiego z Rzymu: 14 XII 1630, zob. Reg.: AV Nunz. Pol. 44 f. 12 v–16 r i 10 V 1631, zob. Reg.: AV Nunz. Pol. 174 A f. 180 r. Z kolei O. Visconti przesłał z Warszawy relacje do kard. Barberiniego: 1 III 1631, zob. Or.: AV Nunz. Pol. 42 A f. 168 r; 3 IV 1631 (Decifr.: BV Barb. Lat 6587 f. 50 r–55 v) i 10 IV 1631

zachowana dla lat 1629–1631, pozwala przedstawić efekty wysiłków polskiego monarchy na rzecz kardynalskiej promocji Giovanniego Battisty Lancellottiego, które osiągnęły wówczas swój punkt kulminacyjny. Podstawą dla tego rodzaju oceny są dwa istotne listy z pakietu korespondencji pomiędzy sekretarzem Stanu kard. Francesco Barberinim a nuncjuszem w Warszawie Onorato Viscontim, wymienionej w związku z prywatną audiencją Viscontiego u króla, poświęconą głównie sprawie kardynalatu Lancellottiego.

b. Kluczowa instrukcja kard. Barberiniego przesłana nuncjuszowi w Warszawie

Obszerny list kard. Barberiniego z dnia 14 grudnia 1630 r. jest swego rodzaju instrukcją i zbiorem poleceń dotyczących prezentowania, w rozmowie z królem, motywów skłaniających papieża Urbana VIII do stanowczej odmowy promocji kardynalskiej dla bpa Noli⁵³. Sekretarz Stanu, bazując na dotychczasowej wymianie brewiów, odniósł się przede wszystkim do zasadniczego listu króla, wysłanego 15 kwietnia 1627 r. do protektora Polski w osobie kard. a Torresa, pisząc, że ponieważ nie zdobył on promocji kardynalskiej dla Lancellottiego, był zmuszony prosić o nią bezpośrednio samego papieża. Urban VIII w swej odpowiedzi z 12 czerwca 1627 r. stwierdził, że promocja tego rodzaju będzie możliwa (przy zachowaniu ducha bulli Piusa IV) jedynie wtedy, gdy król wysunie kandydaturę Polaka, i już wówczas wykluczał tę możliwość dla Monsignora Lancellottiego. W następstwie Zygmunt III w dniu 10 grudnia otrzymał odpowiedź kard. de Torresa, a w niej ten napisał wyraźnie, że papież nie będzie promować nuncjuszy

(Decifr.: BV Barb. Lat. 6587 f. 65 r). Król zwrócił się listownie do nuncjusza O. Viscontiego m. in. w dniu 8 X 1629, zob. BV Barb. Lat. 6600 f. 64 rv.

⁵³ Zob. W. Biliński, ANP t. 24 vol. 1 s. 102–106, N. 94. Decyzja ta pozostaje niewyjaśnioną pomimo faktów świadczących o tym, że liczni przedstawiciele Lancellottich w okresie 1611–1633, a więc przez ponad 20 lat, utrzymywali kontakt korespondencyjny z Maffeo Barberinim, najpierw jako biskupem Spoleto (1608–1617) i legatem Bolonii (1611–1614), a następnie kardynałem i papieżem Urbanem VIII (6 VIII 1623 — 29 VII 1644), któremu stryj otworzył drogę do watykańskich urzędów. Wśród korespondujących z tym ambitnym i autorytatywnym hierarchą znajdujemy benedyktyna Lancellotto Lancellottiego (*1583 †1643) „abbate olivetano da Foligno e Fabiano”; ponadto ze Spoleto pisali: Lorenzo Lancellotti, doktor Mario Lancellotti; ze Spoleto i Peruggi — Maurizio Lancellotti; z Camerino — Pietro i Paolo Lancellotti oraz Vittorio Lancellotti. Świadczą o tym kodeksy przechowywane w Bibliotece Watykańskiej, „Barb. Lat.” oraz rejestry zdeponowane w APL w Lauro.

rekomendowanych przez władców, u których byli akredytowani; aby jednak usatysfakcjonować króla, w swobodny sposób dokona wyboru jednego z dwóch wskazanych przezeń kandydatów. A ponieważ król w wielu listach (a głównie z dnia 15 IV 1627) wysoko oceniał walory nuncjusza Santacroce, Urban VIII wyraża akceptację dla jego kandydatury⁵⁴. Król, chcąc zapobiec tej nominacji, zareagował kolejną prośbą o promocję Lancellottiego, wysłaną do kard. a protektora, ale 1 kwietnia 1628 r. otrzymał odpowiedź wykluczającą taką możliwość wraz z awizem o podtrzymaniu pozytywnej decyzji papieża co do osoby bpa Santacroce, który w dniu 19 listopada 1629 r. otrzymał nominację kardynalską⁵⁵. W tym miejscu warto zaznaczyć, że bezpośredni jego następca, nuncjusz Onorato Visconti, w zakończeniu do otrzymanej w czerwcu 1630 r. instrukcji początkowej znalazł jednoznacznie sformułowaną obietnicę wyniesienia go do godności kardynalskiej⁵⁶.

Po tym co się stało król kolejny raz wzmógł starania o promocję bpa Noli, przesyłając list z datą 8 października 1630 r. równocześnie do papieża, sekretarza Stanu i nuncjusza. Wobec czego kard. Barberini, po rozmowie z papieżem, zakomunikował nuncjuszowi, że nie będzie odpowiedzi listownej, ale że ma jej udzielić królowi, z wielką roztropnością, sam nuncjusz podczas audiencji prywatnej. Z myślą o tej audiencji kard. Barberini przygotował dla nuncjusza ową wyżej wzmiankowaną, obszerną wypowiedź —

⁵⁴ „1628. Il Re si duole, perche il Papa ricusi di ammettere la sua nomina per il Vescovo di Nola, come aveva fatto Paolo V. Il Cardinale Torres raccomandando invece il Nunzio (p. 281) attuale di Polonia; ma il Re non approva un tale passo” (lettera di Torres 1 II i 28 XII 1628). „1929 — 12 XII. Urbani VIII breve Regi Poloniae quo significat, Antonium Santacrociom a se Cardinalem fuisse creatum” (AV an. 7 p. 78). Zob. AV Garampi Indeks 190 p. 280–281.

⁵⁵ W dniu 29 XI 1629 nastąpiła promocja kardynalska bpa A. Santacroce. Lakoniczne rejestry zawarte w AV Nunz. Pol. Add. 2, fasc. 1 f. 259 r zawierają zwięzłą ocenę tych faktów: „Lett. de 27 Genn. 1629 significa la ripugnanza del Papa in far Cardinale il Vescovo di Nola Nunzio”; „10 Aprile 1630 [...] e in suo luogo fu fatto Cardinale il Vescovo Santa Croce, nominato dal Papa”.

⁵⁶ *Nel resto havrà occasione Mons. Nuntio Ill. mo Honorato d'andar allegramente a quella Nuntiatura, perché all'eminenza del merito dell'Ill. ma Sua Casa e del suo proprio aggiungendosi l'opportuna congiuntura d'essere la medesima Nuntiatura messa in possesso della Dignità Cardinalitia, tanto più perseverando tuttavia il Re nel suo fermo proposito di non voler Cardinali Polacchi, può Sua Signoria Ill. ma ragionevolmente aspettare nel corso di quella il meritato premio delle sue giustissime fatiche, com'io, suo divotissimo Servitore, le desidero et auguro. Całosc wspomnianej instrukcji wydał W. Biliński — ANP t. 24 vol. 1 s. 32.*

„instrukcję” (z dnia 14 XII 1630) w dość stanowczym tonie⁵⁷. Na jej wstępie zacytował decyzję zawartą w bulli Piusa IV, akcentując w ten sposób racjonalność poczynań Urbana VIII, który już od trzech lat stanowczo odmawiał promocji nuncjusza Lancellottiego. Z kolei podważył przekonanie króla o niezaangażowaniu się nuncjusza Lancellottiego w sprawę swej promocji, wskazując na fakt pozostawienia przezeń na dworze królewskim zaufanego współpracownika, sekretarza Domenico Roncalliego. Wydaje się, że był to osąd jednostronny, bowiem sekretarz Roncalli wcześniej ujawnił swą odważną samodzielność w korespondencji z sekretarzem Stanu⁵⁸, a jego pozostanie w Warszawie nie było precedensem, gdyż w Polsce i w najbliższym otoczeniu króla przebywało wielu Włochów, a nawet byłych pracowników warszawskiej nuncjatury (m. in. po roku 1622 Bartolomeo Ribboni, sekretarz poprzedniego nuncjusza Cosimo de Torresa), którzy zostawali prałatami znaczących kapituł⁵⁹. Pomimo to, w opinii kard. a sekretarza Stanu to właśnie Roncalli inspirował tak licznie przesyłane do Rzymu rekomendacje na korzyść nuncjusza Lancellottiego, ponieważ był jego notariuszem. Co więcej, Barberini dowodził, iż nie można temu zaprzeczyć, albowiem w listach z 24 i 28 października 1628 r. Roncalli sam stwierdzał, że spowodował wysyłkę rekomendacji, ale uczynił to bez porozumienia z bpem Lancellottim (co zdaniem Barberiniego było mało wiarygodne)⁶⁰. Na zakoń-

⁵⁷ Zob. Reg.: AV Nunz. Pol. 44 f. 13 v–14 v.

⁵⁸ Przykładem tego może być jego list wysłany dnia 23 IX 1623 z Warszawy do nowego papieża Urbana VIII, w którym składa on zapewnienia o synowskim oddaniu i dziękuje za pozostawienie go na tym urzędzie. Zob. N. 94 — Autogr.: BV Barb. Lat. 6583 f. 47 r.

⁵⁹ Problem ten zasygnalizował również W. Tygielski, *Z Rzymu do Rzeczypospolitej: studia z dziejów nuncjatury apostolskiej w Polsce, XVI–XVII w.*, Warszawa 1992 s. 218, a szerzej przeanalizował A. Połpiech, *W służbie króla czy Rzeczypospolitej? (Włoscy sekretarze Jana III Sobieskiego)*, w: *Władza i społeczeństwo. Prace ofiarowane Antoniemu Mączkowi w sześćdziesiąt rocznicę urodzin*, Warszawa 1989 s. 151–165.

⁶⁰ Za interpretacją, iż faktycznie była to prywatna inicjatywa sekretarza Roncalliego, przemawiać może ten oto fakt. W latach 1632–1648 Domenico Roncalli pełnił w Paryżu obowiązki królewskiego agenta Władysława IV, ale w pewnym momencie (bez zgody swego mocodawcy) wyjechał do Rzymu, aby starać się o godność kardynała, ale tym razem dla brata ministra francuskiego Mazarińskiego. Zob. *Dyplomaci w dawnych czasach: relacje staropolskie z XVI–XVIII stulecia*, red. A. Przyboś, R. Żelewski, Kraków 1959 s. 37, 263, 277, 290, 299; A. Wicquefort, *L'ambassadeur et ses fonctions*, t. 1, La Haye 1681 s. 807–808.

czenie kard. wyraził nadzieję, że wobec wielokrotnie komunikowanej (również przez kard. a de Torresa) niemożliwości pozytywnej odpowiedzi Urbana VIII na prośbę o promocję kardynalską Lancellottiego (ze względu na bullę Piusa IV)⁶¹, król będzie miał na uwadze dobre imię papieża, a nie tylko dobro prałata Lancellottiego, i przyjmie oraz ogłosi kardynalską nominację bpa Santacroce.

Powyższa „instrukcja” zawierała także konkretne wskazania co do sposobu przeprowadzenia rozmowy z królem. Kardynał polecał nuncjuszowi ustosunkowywać się kolejno, punkt po punkcie, do najważniejszych fragmentów listu króla oraz sugerował mu, jak powinien odpowiadać na jego ewentualne argumenty⁶². I tak na przykład: a. w przypadku oponowania króla w kwestii podjętej przez bullę Piusa IV miał Visconti wykorzystać ważki argument o istnieniu przeszkody w postaci żydowskiego rodowodu Lancellottiego (co wydaje się być znakiem wywoławczym autorytaryzmu i ukrytego konfliktu)⁶³; b. nuncjusz miał wskazać na to, że król

⁶¹ Wydaje się, że negatywna decyzja została wyrażona kategorycznie już 12 VI 1627 r.

⁶² Zob. Reg.: AV Nunz. Pol. 44 f. 14 v–16 r.

⁶³ [...] *Anzi se Sua Maestà tuttavia persistesse, comnda di più la Santità Sua che V. ra Signoria arrivi a dirli qualmente Mons. di Nola ha seco il difetto della prosapia, discendendo egli da Hebrei, di che vi è non antica memoria et è notorio in Roma e fuori; e che se bene altri Pontefici han creati Cardinali di questa casa, non è però succeduto senza bisbiglio; e Sua Beatitudine non l'avrebbe mai fatto, nè vuol farlo*. Zob. W. Biliński, ANP t. 24 vol. 1 N 94 s. 105. Nie potwierdzają tego faktu dotychczasowe opracowania biograficzne ani też przyczynki związane z dziejami diecezji Nola; co więcej, nie potwierdziła go również szcegółowa kwerenda dotycząca rodziny Lancellottich oraz diecezji Nola, przeprowadzona w ponad dwustu bibliotekach i archiwach europejskich, w tym watykańskim.

Argument o istnieniu wspomnianej przeszkody „z pochodzenia” stoi też w jawnej sprzeczności z faktem ogromnego ryzyka dużej straty finansowej i skandalu, jakie musiałaby każdorazowo podejmować rzymska rodzina Lancellottich, bo przecież kardynałami zostali: już w roku 1583 Scipione i w roku 1611 Orazio, (od 1794 r. będzie nim Filippo Lancellotti). Ryzyko wynikało z tego, że: 1) zgodnie z ówczesnymi wymogami rodzina wносиła opłaty za wysokie urzędy swych krewnych w Kurii Rzymskiej (od 10 500 do 56 000 skudów w przypadku audytora Roty Rzymskiej, niezależnie od tego koszty reprezentacyjne); 2) w momencie wchodzenia do trybunału Sygnatury, a więc przed promocją na prałata obu Sygnatur dwaj świadkowie musieli potwierdzić, że kandydat: a) narodził się z ważnego małżeństwa i w szanowanej rodzinie przynajmniej patrycjatu, b) ma dobrą aparycję, c) ukończył 25 lat, d) po pięcioletnich studiach zdobył doktorat z prawa i jest w stanie corocznie wnieść opłatę 1500 skudów, e) będzie przynajmniej przez 2 lata pracował w trybunale Sygnatury. Zob. Ch. Weber, *Kardinäle und Prälaten in den letzten Jahrzehnten des Kirchenstaates. Elite-Rekrutierung*,

nie wysunął polskiego kandydata do kardynalatu oraz, że c. zainicjował starania o kardynalat Lancellottiego już przed ośmiu laty, a więc w trakcie pełnienia misji dyplomatycznej (co obciąża bpa Noli); d. Visconti miał wziąć kopie ostatnich listów króla przesłanych papieżowi, komunikując zarazem królowi, że Urban VIII z wielkim szacunkiem i miłością ojcowską udzieli mu wkrótce odpowiedzi na piśmie, ale będzie ona negatywna; e. bowiem papież wysłuchuje próśb tych władców, którzy wysuwają rodzimych kandydatów; f. wobec zarzutu króla, że kard. Cosimo de Torres nie spełnił jego prośby, Visconti winien był podkreślić, że postępował on w duchu królewskiego listu z dnia 10 grudnia 1627⁶⁴; g. z kolei, że nie jest możliwe, aby papież nie odpowiedział królowi na listy, skoro przesłał on kard. owi de Torres potwierdzenie odbioru dwóch z nich.

c. Znacząca audiencja nuncjusza Viscontiego u króla

Onorato Visconti dopiero 23 marca 1631 r. spotkał się z królem Zygmuntem i w zalecony mu sposób rozmawiał na powyższy temat⁶⁵. W swej relacji o tej audiencji, przekazanej kard. owi Barberinemu, informował⁶⁶, że powiadomił króla Zygmunta III Wazę, iż ostatnia promocja kardynalska była zaakceptowana przez papieża tylko dlatego, aby go usatysfakcjonować, ale w innych przypadkach Urban VIII nie chce naruszać bulli Piusa IV⁶⁷. Król,

Karriere-Muster und soziale Zusammensetzung der kurialen Führungsschicht zur Zeit Pius IX (1846–1878), w: *Päpste und Papsttum* t. 13/1, Stuttgart 1978 s. 122–124; R. Ago, *Carriera e clientele nella Roma barocca*, Bari 1990 s. 83.

⁶⁴ Gdy O. Visconti przekazywał królowi odpowiedź kard. C. de Torresa na jego list nawiązujący do poprzedniej korespondencji z 10 XII 1627 r., ujawniło się, że wysłany do kardynała oryginał listu został po podpisaniu sfałszowany, co obciążało wielkiego kanclerza Pawła Piaseckiego. List O. Viscontiego do kard. F. Barberiniego wysłany w Warszawy 1 III 1631 r., zob. W. Biliński, ANP t. 24 vol. 1 s. 156–157, N 141.

⁶⁵ Zob. W. Biliński, ANP t. 24 vol. 1 s. 190–195.

⁶⁶ Relację tę przesłał 3 IV 1631 r., natomiast 10 IV 1631 r., uzupełniając ją, pisał, że król miał wrażenie, iż kard. de Torres nie załatwiał spraw po jego myśli. Visconti pisał także o zdumieniu Zygmunta III na wieść, że kardynalat Santacroce jest owocem zabiegów kard. sekretarza Stanu czynionych u papieża w jego imieniu. Zob. W. Biliński, t. 24 vol. 1 s. 201–202, N 188. Natomiast w liście z 10 V 1631 r. kard. Barberini komunikował nuncjuszowi Viscontiemu o zadowoleniu papieża ze sposobu, w jaki przeprowadził rozmowę z królem na temat promocji G. B. Lancellottiego. Zob. *tamże*, s. 245–246, N 230.

⁶⁷ O. Visconti awizował również, iż nie wykorzystał argumentu dotyczącego przeszkody pochodzenia. Zob. W. Biliński, ANP t. 24 vol. 1 N 179 s. 194.

nawiązując do swych starań o kardynalat dla nuncjusza Lancellottiego twierdził, że były one w pełni spontaniczne, oraz że nie był o to proszony przez kogokolwiek. Podobnie oceniał starania sekretarza Domenico Roncalliego. Ponadto Zygmunt III zauważył, że wcześniej nie przestrzegano tak rygorystycznie bulli Piusa IV. Natomiast odnośnie do braku jego inicjatywy na rzecz promocji do kardynalatu biskupów polskich wyjaśniał, że polscy prałaci nie potrzebują jego pomocy, cieszą się bowiem wielkim szacunkiem i autorytetem, jak też są dobrze uposażeni, a jego interwencje mogłyby tylko wywołać napięcia w sprawie precedencji.

Po omówieniu zafałszowanego listu króla, wysłanego 10 grudnia 1627 do kard. Cosimo de Torresa, Zygmunt III wyraził przekonanie, że nie wszystkie jego listy dotarły do papieża, bowiem jeśliby je otrzymał, to z pewnością nie nastąpiłaby nominacja kardynalska Santacroce. Visconti zauważył wtedy, że król w wielu swych listach ujawniał szacunek i respekt wobec osoby tegoż nuncjusza, ale zarazem podkreślił fakt, że u papieża Urbana VIII, bp Lancellotti ma całkowicie zamkniętą drogę do godności kardynalskiej, dlatego też z wielu względów godnością tą uhonorowano nuncjusza Santacroce. Ponadto w trakcie audiencji król ujawnił jednak swe zadowolenie z faktu owej promocji.

d. Nuncjusze polscy a nominacje kardynalskie

Całościowy ogląd szkicowo przedstawionych zabiegów króla na rzecz promocji kardynalskich dla nuncjuszów apostolskich akredytowanych w Warszawie nasuwa stwierdzenie, że końcowe rozstrzygnięcia wyglądają co najmniej na przekorne i wręcz dramatyczne. Ów osąd staje się jeszcze bardziej przekonujący, gdy przyjrzymy się karierom kościelnym wszystkich nuncjuszów, którzy pełnili misję dyplomatyczną w Warszawie w dobie rządów Zygmunta III, tzn. w latach 1587–1632. Zauważymy wówczas, że jedynie trzech pełniących służbę nuncjusza i legata w latach 1588–1597 zostali kardynałami. Byli to: Ippolito Aldobrandini (w 1585), Jerzy Radziwiłł (w 1583) i Enrico Caetani (w 1585). Z kolei w gronie dalszych ośmiu nuncjuszów godnością kardynalską zostali obdarzeni jedynie dwaj, i to na przekór prośbom króla i praktycznie mimo woli Zygmunta III, a co więcej — do tego grona niespodziewanie włączono również małoletniego królewicza Jana Alberta Wazę.

W przypadku pierwszego kandydata, bpa Claudio Rangoniego, po piętnastoletnich wysiłkach podejmowanych przez Zygmunta III

Wazę, najpierw w dniu 28 stycznia umarł papież Paweł V, a 2 września 1621 — we włoskiej diecezji Reggio — bp Rangoni. Natomiast zaledwie rok później, 5 września 1622 r., w efekcie własnej zręcznej zapobiegliwości i to całkowicie bezproblemowo, został włączony do grona kardynałów trzydziestoosmioletni Cosimo de Torres, ówczesny nuncjusz w Warszawie⁶⁸. Po czym król Zygmunt rozpoczął kolejne ośmioletnie starania o podobną promocję dla bpa Noli Giovanniego Battisty Lancellottiego, czemu z wielu motywów, od połowy 1627 r., zdecydowanie sprzeciwił się papież Urban VIII, który przy poparciu kard. Cosimo de Torresa i sekretarza Stanu Francesco Barberiniego w dniu 19 listopada 1629 r. do godności kardynalskiej wyniósł następcę Lancellottiego na nuncjaturze w Warszawie, trzydziestoletniego abpa Antonio Santacroce (*1599 †1641), pełniącego tę służbę tylko dwa lata, oraz równocześnie (tymczasem *in pectore*) małoletniego — bo zaledwie siedemnastoletniego — syna Zygmunta III — królewicza Jana Alberta Wazę (*1612 †1634), który jako dziewięcioletni chłopiec był już prekonizowanym biskupem warmińskim, a w wieku dwudziestu lat, po przeniesieniu na biskupstwo krakowskie, w dniu 20 grudnia oficjalnie ogłoszony kardynałem⁶⁹.

3 Pontyfikat Urbana VIII a nominacje kardynalskie

Papież Urban VIII (1623–1644), w chwili konklawe pięćdziesięciopięcioletni kard. Maffeo Barberini (*1568), przedstawiciel rzym-

⁶⁸ Wśród personelu nuncjatury bpa Claudio Rangoniego był również jego nepot Alessandro Rangoni, który wobec nadziei, jaką wzbudził papież u króla, również otrzymał rekomendację Zygmunta III, m. in. w korespondencji z 5 II 1622 i 14 V i 31 VI 1622. „1622 — Il papa avendo promesso al Re di far Cardinale Monsignore Rangoni Vescovo di Reggio, ed essendo poi questo morto, il Re raccomandò al Cardinale Alessandro di Lui nipote. Il Papa glielo ricusa. Infine però al Nunzio Torres acciò si procurasse piuttosto per se una tale raccomandatione. Il Re lo nominò, e il Nunzio fu perciò fatto Cardinale. Dalle lettere di Monsignore Torres presso i suoi Eredi. 5. Febraio; 14 Maggio; 31 Giugno 1622”. Zob. AV Garampi Indeks 190 f. 279.

⁶⁹ Zob. ECat vol. 4 col. 23, 167; *Polski Słownik Biograficzny* (dalej cyt. PSB), t. 10 s. 422–423. Także królewicza Jana Kazimierza, który odbył nowicjat u jezuitów, na skutek starań Władysława IV broniącego go przed przyjęciem święceń kapłańskich i pozostaniem w zakonie, papież Innocenty X zamianował kardynałem na tajnym konsystorzu 28 V 1646 r. Zob. K. Chłędowski, *Rzym. Ludzie baroku*, Wrocław [1997] s. 244.

skiej gałęzi bogatej rodziny kupieckiej rodem z Florencji, był przede wszystkim mecenasem sztuki, poetą oraz wszechstronnie wykształconym i zamiłowanym w nauce, a równocześnie autorytarnym duchownym, który już po pierwszych latach swego pontyfikatu uosabiał papieństwo o wyraźnie dominujących familijno–monarchicznych cechach⁷⁰. Do najbliższego otoczenia Urbana VIII należało czterech Barberinich. Przy wzroście znaczenia urzędów kurialnych bezpośrednio podporządkowanych papieżowi, kardynałem nepotem, czyli odpowiedzialnym za politykę zagraniczną⁷¹, był Francesco, bratanek Maffeo Barberiniego. Kolejnymi kardynałami byli: rodzony brat papieża Antonio starszy, kapucyn, prefekt biblioteki watykańskiej, i drugi nepot — Antonio młodszy. Trzej kardynałowie Barberini stanowili olbrzymią potęgę, zarówno co do wpływów, jak i co do majątków, stąd też wiele osobistości zabiegało o ich protekcję. Następny, wyjątkowo hojnie uprzywilejowany nepot, to Taddeo Barberini, zamianowany generałem armii kościelnej, który zebrał najwięcej łask i beneficjów (przekraczających wartość 100 milionów skudów), stając się w ten sposób pierwszym magnatem Państwa Kościelnego. W dążeniu do zapewnienia sobie silnej pozycji w Italii Urban VIII spowodował, że nepotyzm rozkwitł do gigantycznych rozmiarów, pozostawiając daleko w tyle nepotyzmy Carafów, Aldobrandinich, Borghesów i Ludovisich⁷². Obliczono, że swych licznych krewnych obdarzył aż 227 wysokimi godnościami, opactwami i beneficjami rozsianymi w całym Państwie Kościelnym⁷³. Równocześnie, pragnąc uwolnić kolegium kardynalskie od obcych wpływów, spowodował przyśpieszenie procesu upadku jego znaczenia jako „senatu Kościoła”⁷⁴. Nominacje

⁷⁰ Pełniejszy kontekst dla oceny tego procesu w perspektywie eklezjologicznej, na bazie pracy Paolo Prodię przedstawił H. D. Wojtyńska, *Papieżstwo XV–XVII w. w poszukiwaniu własnej tożsamości*, „Kwartalnik Historyczny” 92:1985 nr 4 s. 915–919.

⁷¹ Zob. A. Kraus, *Secretarius und Sekretariat*, RQAKG 55:1960 s. 43–84.

⁷² W dobie papieża Urbana VIII do grona najpotężniejszych rodzin rzymskich należałoby zaliczyć: Astalli, Borghese, Cenuci, Massimi, Rovere i innych.

⁷³ Zob. K. Chłędowski, *Rzym*, s. 103.

⁷⁴ Zob. P. Prodi, *Il sovrano pontefice. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima età moderna*, Bologna 1982 s. 167–207; twierdził on, że wpływ elementów politycznych na skład Kolegium odsłania tendencję zbliżoną do dominacji francuskiej w okresie tzw. niewoli awiniońskiej. Konsystorze były zwoływane coraz rzadziej, a wzrost splendoru i liczby kardynałów do 78 (za pontyfikatu Urbana VIII) był proporcjonalny do upadku jego znaczenia. Reforma trydencka, która dotyczyła również moralnej odnowy Kolegium Kardynalskiego,

kardynalskie przestały być uniwersalistyczne, a stały się włoskie (już od XV–XVII w. aż 80% Kolegium stanowili Włosi), nepotystyczne, arbitralne i coraz bardziej podporządkowane nie tyle interesom Państwa Kościelnego, co polityce Francesco Barberiniego, dążącego do tego, aby w Kolegium mieć jak największą ilość przyjaciół papieskiej dynastii, miał on bowiem ambicję zostania, po śmierci Maffea, drugim papieżem z rodu Barberinich⁷⁵. Do tego grona przyjaciół nie został nawet zaliczony kolejny nuncjusz proponowany przez Zygmunta III do godności kardynalskiej, Onorato Visconti, pomimo że obok oddania i wielu zasług, to właśnie on odsprzedał swą willę i ziemskie posiadłości nad jeziorem Albańskim papieżowi Maffeo Barberiniemu, który na tym terenie postawił pałac stanowiący główną część jego letniej rezydencji w Castel Gandolfo. Powyższy fakt można wytłumaczyć tylko wielką niechęcią papieża do wiedeńskiego cesarza⁷⁶.

Niezmierne bogacenie się Barberinich wywoływało zawiść nie tylko u rzymskich rodów. Sam styl sprawowania władzy papieskiej był źródłem wielu napięć i konfliktów w gronie największych rodzin, które czuły się zagrożone, i to zarówno z terenu Rzymu jak też i największych włoskich księstw; na dodatek sytuację pogarszało nieprzyjazne zachowanie się licznych nepotów papieża. Dowodem tego jest choćby spiszek przeciwko Urbanowi VIII, przygotowywany w roku 1634 przez zarządcę domu kard. a d'Ascoli, oraz poparcie, jakiego w roku 1642 udzielili książęta Florencji, Parmy, Modeny i Wenecji księciu Edoardo Farnese, którego papież obłożył klątwą i równocześnie wypowiedział mu wojnę o należący doń zamek Castro (w pobliżu Rzymu). Ta tragikomiczna batalia, po wciągnięciu do pertraktacji również i Francji, zakończyła się w 1644 r. przegraną, upokorzeniem i fiaskiem Urbana

była jeszcze bardzo daleka od realizacji. Już za Sykstusa V Kolegium Kardynałów zostało powiększone do 70 osób. Było w nim: 6 kardynałów biskupów, 50 kardynałów prezbiterów i 14 kardynałów diakonów. Zob. H. Jedin (wyd.), *Handbuch der Kirchengeschichte, Bd. 4: Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation*, Herder 1967 s. 529.

⁷⁵ Zob. K. Chłędowski, *Rzym*, s. 99–103.

⁷⁶ *Tamże*, s. 95 i 103. Ową niechęć czy wręcz wrogość wobec dworu wiedeńskiego dokumentuje autor wieloma faktami. Stwierdził m. in.: *Nienawiść Barberiniego do domu cesarskiego dochodziła do tego stopnia, że papież czynił co mógł w Polsce, aby król Władysław nie został wybrany na króla polskiego z obawy, by nie pojął za żonkę córki cesarskiej. Pragnął wyboru królowiczą Kazimierza, o którym sądził, że niezbyt jest oddany dworowi wiedeńskiemu, tamże*, s. 98.

VIII. Wielce wymowna była reakcja rzymian, którzy ufając, że nastąpił kres bezgranicznego nepotyzmu, w lipcu 1644 r. radośnie świętowali śmierć Maffeo Barberiniego⁷⁷.

W działalności politycznej Urban VIII sprzyjał Francji, a jako były nuncjusz w Paryżu, ulegał wpływom kard. a Richelieu (*1585 †1642), wrogo nastawionego wobec Habsburgów. Ponadto w łatwowski sposób podchodził do obietnic króla Gustawa Adolfa, który zapewniał o pozostawieniu swobód Kościoła katolickiego w zdobytych przez siebie krajach. Nie tylko ze względu na kolejność priorytetów swej działalności: krewni, Państwo Kościelne, Italia — w nikłym stopniu popierał cesarza Ferdynanda II, ale wręcz mówi się o jego antyhabsburskiej polityce, która doprowadziła do uratowania protestantyzmu w Niemczech.

Zakończenie

Już powyższa analiza problemu oraz dołączona do niej uproszczona charakterystyka najbardziej znaczącego w tej kwestii pontyfikatu Urbana VIII wskazuje na te cechy papieża, które mogły w dużym stopniu obciążać jego prawidłową relację z polskim królem i w zasadzie przekreślić priorytety Stolicy Apostolskiej zawarte w instrukcji początkowej Cosimo de Torresa i Giovanniego Battisty Lancellottiego z lat 1621–1622. Nic dziwnego, że z kolei orientowany prohabsbursko i uformowany w duchu katolickiej kontrreformacji król Zygmunt III (był jednak wolny od fanatyzmu religijnego) w swym wielkim, niekiedy wręcz naiwnym, zaangażowaniu na rzecz promocji kardynalskiej polskich nuncjuszków, a głównie Giovanniego Battisty Lancellottiego, stawał się swoistym przedmiotem „dyplomatycznych igraszek” mecenasa sztuki i antyhabsbursko nastawionego papieża oraz jego najbliższego współpracownika — kardynała nepota, budującego swój liczny „krąg kardynałów popieczników” z myślą o korzystnym dla siebie rozstrzygnięciu, które miało przynieść najbliższe konklawe.

W efekcie takiego postępowania zaistniała paradoksalna sytuacja i to nie tylko w sprawie liczebności polskich kardynałów. Bowiem do r. 1644, czyli do końca 22-letniego pontyfikatu Urba-

⁷⁷ Zob. C. Rendina, *I papi. Storia e segreti*, Roma 1983 s. 686–687; B. Mondin, *Dizionario Enciclopedico dei papi. Storia e Insegnamenti*, [Roma 1995] s. 380–383; K. Chłędowski, *Rzym*, s. 125–134.

na VIII, jedynym polskim kardynałem zamianowanym 19 listopada 1629 r. *in pectore* (a 20 XII 1632 publicznie) był zaledwie siedemnastoletni wówczas królewicz Jan Olbracht Waza. Nominacja ta nastąpiła 21 lat po śmierci prymasa Bernarda Maciejewskiego w roku 1608 (był on kardynałem od roku 1604). Co więcej, kolejnym z wszystkich pięciu polskich kardynałów tego stulecia, był ponownie monarcha, Jan Kazimierz (*1670 †1672) zamianowany kardynałem przez następcę Urbana VIII w roku 1646, który jednak wkrótce zrzekł się tej godności.

Z kolei zatrzymując się nad zagadnieniem kardynalatu polskich nuncjuszy znajdujemy tu również wymowne prawidłowości. Nota bene w gronie wszystkich dotychczasowych 60. nuncjuszów spotykamy aż 40 kardynałów, co stanowi bardzo wysoki procent bo aż 2/3 promowanych tą godnością. Dodajmy jeszcze, że w tym gronie znajdujemy dwóch papieży (co więcej wyrastali oni również z grona audytorów i sekretarzy nuncjatury polskiej: — w XVII w. mamy przypadek Klemensa X — Emilio Altieriego, a w wieku XX Pawła VI — Giovanni Battisty Montiniego; z kręgu personelu nuncjatur wyszło także dwóch kardynałów). Przy czym kolejny paradoks, w interesującym nas wieku XVII z grona polskich nuncjuszy „wyszła” rekordowa liczba trzynastu kardynałów, ale w samej pierwszej połowie tego wieku (przy tym pontyfikat Urbana VIII obejmował lata 1623–1644) znajdujemy zaledwie dwie nominacje kardynalskie, a w tym tylko jedną w okresie 22-letniego pontyfikatu Urbana VIII (był to Antonio Santacroce zamianowany w roku 1629). Dla porównania warto tu odnotować fakt, że gdy idzie o całą swoją historię to nuncjatura wiedeńska, w zestawieniu z polską, miała niższy procent swych nuncjuszów promowanych kardynałatem i tylko jednego wybranego papieżem. Przy czym do końca wieku XVII liczby *ex-nuncjuszów* kardynałów są dla obu placówek prawie identyczne. I tak w Wiedniu w drugiej połowie wieku XVI było ich ośmiu, a w Krakowie siedmiu. Znacząca różnica pojawia się dopiero w w pierwszej połowie XVII stulecia, bowiem aż pięciu byłych nuncjuszy wiedeńskich zostało kardynałami, a w tym aż trzech za pontyfikatu Urbana VIII (spośród pięciu, którzy ukończyli pełnienie swej misji w czasie jego pontyfikatu), a w Warszawie, jak to już wspomnieliśmy, w tym samym okresie była tylko jedna nominacja tego typu.

Od wyników dalszych wszechstronnych badań będzie zależeć pełna ocena zarówno problemu bezskutecznych rekomendacji kar-

dynalskich podejmowanych przez Zygmunta III Wazę, jak też ustalenie faktycznych kryteriów nominacji kardynalskich aplikowanych za pontyfikatu Urbana VIII, a także stopnia konsekwentnego przestrzegania przezeń zasady nie wynoszenia do tej godności nuncjuszy rekomendowanych przez monarchów, u których byli oni akredytowani. Mając na uwadze fakt, że rządy Zygmunta III Wazy przypadają na lata (1587–1632), pożyteczne byłoby wytworzenie dojrzałej syntezy interesującego nas problemu i udzielenie odpowiedzi między innymi na takie pytania jak: kim byli kardynałowie zamianowani po roku 1565 czyli po wydaniu przez Piusa IV bulli w kwestii kardynalatu, a przynajmniej jaki był przebieg kariery wszystkich członków tego kolegium chociażby w latach 1592–1644 — to znaczy w okresie pontyfikatu czterech papieży: Klemensa VIII, (1592–1605); Leona XI, Florencja (1605 — jego pontyfikat trwał tylko 26 dni); Pawła V (1605–1621); Grzegorza XV (1621–1623) i Urbana VIII (1623–1644)? Jaki procent Kolegium Kardynalskiego zaproponowanego okresu badań stanowili tzw. *ex-nuncjusze*? W jakim stopniu faktyczny wpływ na ich nominację kardynalską miała solidność i czas pełnionej przez nich służby dyplomatycznej oraz ranga i trudność zadań obsługiwanej nuncjatury, a w jakim praktyka nepotyzmu? Czy postępowanie Zygmunta III i osobiste zaangażowanie na rzecz promocji „swych” nuncjuszy, można stwierdzić także u innych monarchów tej doby i czy spotkało się ono z analogiczną reakcją Kurii Rzymskiej? Jeśli staranne przeprowadzanie procesów informacyjnych w stosunku do kandydatów na biskupów miało być wyrazem realizacji trydenckiej reformy Kościoła, to w jaki sposób reforma ta ukierunkowana także na odnowę Kolegium Kardynałów — była realizowana w zakresie nominacji kardynalskich do połowy XVII stulecia?

TADEUSZ FITYCH

Rekommandationen König Sigismunds III. Wasa wegen des Kardinalats für Giovanni Battista Lancellotti, den Nuntius in Polen (1622-1627)

Zusammenfassung

Der einunddreißigste Nuntius in Polen war in den Jahren 1622–1627 Giovanni Battista Lancellotti (*1575 †1655). Er gehörte zu denjenigen am königlichen Hof akkreditierten päpstlichen Botschaftern, für deren Kardinalat Sigismund III. Wasa (1587–1632) sich mit großer Entschlossenheit einsetzte.

Seinen acht Jahre lang dauernden „Kampf“ um den Kardinalshut für G. B. Lancellotti leitete der König schon 1623 ein und intensivierte ihn im Juni 1627, kurz vor dem Abgang des Nuntius aus Polen. Eine nähere Einsicht in diese Bemühungen verschafft u. a. der Briefwechsel zwischen Sigismund III. und dem Förderer Polens in Rom, Kardinal Cosimo de Torres, der über dessen Inhalt den Papst Urban VIII. unterrichtete. Die folgenden Stadien des Dialogs zu dieser Frage entwickelten sich zwischen dem Papst und dem König sowie zwischen dem Staatssekretär, dem Nuntius und dem König.

Die Zusammenstellung der Quellen und deren kritische Untersuchung erlaubt eine umfassende Einsicht in die Bemühungen des Königs um die Kardinalswürde für die in Warschau akkreditierten Nuntien. Die Lektüre der Quellen läßt behaupten, daß die endgültigen Beschlüsse der römischen Kurie für dieses Bestreben des Königs ungünstig ausfielen und von demselben als dramatisch empfunden wurden. Ein solches Urteil wird noch überzeugender, wenn man den Herrschaftsstil Urbans VIII. sowie seines nächsten Mitarbeiters beachtet — des Nepotenkardinals, der um der günstigen Entscheidung des nächsten Konklaves willen einen zahlreichen Kreis von Parteigänger-Kardinälen aufbaute.

Eine vollständige Beurteilung der Frage nach den von Sigismund III. Wasa erfolglos unternommenen Rekommandationen hängt von der Feststellung ab, welche Kriterien für Kardinalernennungen unter Urban VIII. angewendet wurden und wie konsequent dieser Papst an dem Prinzip festhielt, diese Würde den Nuntien nicht zu verleihen, die von den Herrschern rekommandiert wurden, bei denen sie akkreditiert waren.

Übersetzt von Juliusz Zychowicz